

Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca
Facultatea de Drept
Şcoala Doctorală de Drept

TEZĂ DE DOCTORAT

Nedemnitatea succesorală și dezmoștenirea

Rezumat în limba română

Conducător științific:

Prof.univ.dr.hab. Mircea Dan BOB

Student-doctorand:

Anthony Matthew Dima MURPHY

Cluj-Napoca
2021

TABLA DE MATERII

Listă de abrevieri	10
Introducere	14
Titlul I – Nedemnitățile și dezmoștenirea în dreptul succesoral român	16
Capitolul I. Evoluția istorică a concepțiilor privind nedemnitățile și dezmoștenirea ...	16
§1. Nedemnitățile și exheredarea în dreptul roman	16
1.1. Nedemnitățile succesoriale	17
1.2. Exheredarea, de la libertatea testamentară absolută la Novella 115	20
§2. Nevrednicia și dezmoștenirea în vechiul drept românesc	23
2.1. Pravila lui Matei Basarab	24
2.2. Codul Calimach	27
2.2.1. Nevrednicia în Codul Calimach	28
2.2.2. Dezmoștenirea în Codul Calimach	31
2.3. Legiuirea Caragea	34
§3. Nedemnitățile și dezmoștenirea în dreptul francez	35
3.1. Nedemnitățile în vechiul drept francez	36
3.2. Dezmoștenirea în vechiul drept francez	39
3.3. Dreptul intermediar și Codul Napoleon	40
§4. Concluzii	41
Capitolul II. Nedemnitățile și dezmoștenirea în vechiul Cod civil	43
§1. Nedemnitățile de a moșteni în Codul civil din 1864	43
1.1. Noțiune	43
1.1.1. Natură juridică	44
1.1.2. Definiție	46
1.1.3. Caractere juridice	48
1.2. Cauze	48
1.2.1. Atentatul la viața lui <i>de cujus</i>	49
1.2.2. Acuzația capitală calomnioasă	52
1.2.3. Nedenunțarea omorului	55
1.3. Regim juridic	59
1.3.1. Mod de operare	59

1.3.2. Domeniu de aplicare	61
1.3.3. Invocare	62
1.4. Efecte	63
1.4.1. Efectele față de nedemn	63
1.4.2. Efectele față de descendenții nedemnului	65
1.4.3. Efectele față de terți	67
§2. Exheredarea și Codul civil din 1864	69
2.1. Noțiune, delimitări și taxonomie	69
2.2. Exheredarea fermă	70
2.2.1. Exheredarea directă	70
2.2.2. Exheredarea indirectă	73
2.3. Exheredarea condițională	74
§3. Concluzii	76
Capitolul III. Nedemnitățile și dezmoștenirea în noul Cod civil	78
§1. Nedemnitățile succesorală în Codul civil din 2009	78
1.1. Noțiune	78
1.1.1. Natură juridică	78
1.1.2. Definiție	80
1.1.3. Caractere juridice	81
1.2. Cazuri	82
1.2.1. Nedemnitățile de drept	83
1.2.2. Nedemnitățile judiciare	86
1.3. Regim juridic	92
1.3.1. Mod de operare	92
1.3.2. Sferă de aplicare	93
1.3.3. Invocare	95
1.3.4. Iertarea nedemnului	97
1.4. Efecte	99
1.4.1. Efectele față de nedemn	100
1.4.2. Efectele față de descendenții nedemnului	101
1.4.3. Efectele față de terți	103
§2. Dezmoștenirea în Codul civil din 2009	105
2.1. Noțiune, delimitări și taxonomie	105

2.1.1. Sferă de aplicare și întindere	105
2.1.2. Teoria supraviețuirii titlului de moștenitor	106
2.1.3. Taxonomie	109
2.2. Dezmoștenirea fermă	109
2.2.1. Dezmoștenirea directă	109
2.2.2. Dezmoștenirea indirectă	112
2.3. Dezmoștenirea-sancțiune	113
2.3.1. Problematika ineficacității	113
2.3.2. Dezmoștenirea-pedeapsă	114
2.4. Efecte	115
2.4.1. Destinația emolumentului	116
2.4.2. Soțul supraviețuitor	116
2.5. Nulitatea dezmoștenirii	118
§3. Concluzii privind noul Cod civil	119
Titlul II – Nedemnitatea și dezmoștenirea în dreptul succesoral comparat	122
Capitolul IV. Nedemnitatea și dezmoștenirea în dreptul continental	122
§1. Dreptul francez după reforma succesorală din 2001	122
1.1. Nedemnitatea în dreptul francez	122
1.1.1. Cauze	123
1.1.2. Regim	125
1.1.3. Efecte	126
1.2. Dezmoștenirea în dreptul francez	127
§2. Dreptul italian	129
2.1. Nedemnitatea în dreptul italian	129
2.1.1. Cauze	129
2.1.2. Regim	132
2.1.3. Efecte	135
2.2. Dezmoștenirea în dreptul italian	137
2.2.1. Noțiuni, delimitări și taxonomie	137
2.2.2. Excluderea directă	138
2.2.3. Excluderea indirectă: preterire sau dezmoștenire ascunsă?	139
§3. Dreptul spaniol	140
3.1. Nedemnitatea în dreptul spaniol	140

3.1.1. Cazuri	141
3.1.2. Regim	144
3.1.3. Efecte	146
3.2. Dezmoștenirea în dreptul spaniol	147
3.2.1. Cauze	147
3.2.2. Regim	149
3.2.3. Efecte	150
§4. Dreptul chilian	152
4.1. Nedemnitățile în dreptul chilian	152
4.1.1. Cauze	153
4.1.2. Regim	158
4.1.3. Efecte	159
4.2. Dezmoștenirea în dreptul chilian	160
4.2.1. Cauze	161
4.2.2. Regim	162
4.2.3. Efecte	163
§5. Dreptul brazilian	164
5.1. Nedemnitățile în dreptul brazilian	164
5.1.1. Cauze	164
5.1.2. Regim	166
5.1.3. Efecte	167
5.2. Dezmoștenirea în dreptul brazilian	168
5.2.1. Cazuri	169
5.2.2. Regim	171
5.2.3. Efecte	172
§6. Dreptul argentinian	172
6.1. Nedemnitățile în dreptul argentinian: noțiune, natură juridică și fundament	173
6.2. Cauze	174
6.3. Regim	177
6.4. Efecte	178
§7. Concluzii privind dreptul continental	180
7.1. Concepția romană	180
7.2. Concepția napoleoniană	180

Capitolul V. Nedemnitatea și dezmoștenirea în <i>common law</i>	183
§1. Anglia și Țara Galilor	183
1.1. Regula confiscării în dreptul englez	183
1.1.1. Origine, fundament și definiție	184
1.1.2. Cauza excluderii de la moștenire	186
1.1.3. Efecte	187
1.2. Dezmoștenirea în dreptul englez	188
1.2.1. Dreptul medieval și modern	188
1.2.2. Dreptul contemporan	190
§2. Canada	192
2.1. Regula ucigașului în dreptul canadian	192
2.1.1. Cauza excluderii de la moștenire	193
2.1.2. Efecte	194
2.2. Dezmoștenirea în dreptul canadian	195
§3. Australia	196
3.1. Regula confiscării în dreptul australian	197
3.1.1. Cauza excluderii de la moștenire	197
3.1.2. Efecte	199
3.2. Dezmoștenirea în dreptul australian	199
§4. Noua Zeelandă	201
4.1. Regula confiscării în dreptul neozeelandez	201
4.1.1. Cauza excluderii de la moștenire	202
4.1.2. Efecte	203
4.2. Dezmoștenirea în dreptul neozeelandez	203
§5. Statele Unite ale Americii	206
5.1. Regula ucigașului în dreptul american	206
5.1.1. Origine, fundament și definiție	206
5.1.2. Cauza excluderii de la moștenire	209
5.1.3. Efecte	210
5.2. Dezmoștenirea în dreptul american	211
§6. Concluzii privind sistemul <i>common law</i>	213
6.1. Excluderea de la succesiune a ucigașului	213
6.2. Nisipurile mișcătoare ale libertății testamentare	214

Capitolul VI. Nedemnitatea și dezmoștenirea în sistemele juridice mixte	216
§1. Scoția.....	216
1.1. Nedemnitatea în dreptul scoțian	217
1.1.1. Legea Paricidului	217
1.1.2. Regula confiscării	218
1.2. Dezmoștenirea în dreptul scoțian	219
1.2.1. Evoluția legitimei scoțiene	220
1.2.2. Regimul juridic al legitimei scoțiene.....	222
§2. Louisiana.....	223
2.1. Nedemnitatea în Louisiana.....	224
2.1.1. Cauze	225
2.1.2. Regim	225
2.1.3. Efecte	227
2.2. Dezmoștenirea în Louisiana	227
2.2.1. Cauze	229
2.2.2. Regim	231
2.2.3. Efecte	232
§3. Québec	232
3.1. Nedemnitatea în Québec	232
3.1.1. Cauze de nedemnitate	233
3.1.2. Regim juridic	235
3.1.3. Efecte	236
3.2. Dezmoștenirea în Québec.....	237
3.2.1. Noțiune și natură juridică	238
3.2.2. Taxonomie	238
§4. Africa de Sud	239
4.1. Nedemnitatea în dreptul sudafrican	240
4.1.1. Nedemnitatea generală	240
4.1.2. Nedemnitatea particulară	241
4.1.3. Regim juridic	243
4.1.4. Efecte	244
4.2. Dezmoștenirea în dreptul sudafrican.....	244
4.2.1. Întreținerea familiei apropiate	245
4.2.2. Discriminarea	246

§5. Concluzii privind sistemele juridice mixte	246
5.1. Nedemnitătea succesorală	247
5.2. Dezmoștenirea	248
Concluzii finale	249
Bibliografie	253

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Intitulată „*Nedemnitătea succesorală și dezmoștenirea*”, teza noastră de doctorat studiază destinul juridic al acestor instituții în dreptul succesoral român și comparat. Această cercetare prezintă **un dublu interes**:

(i) pe de o parte, figurile juridice amintite se bucură de *aplicabilitate universală* – fiindcă le întâlnim, în ciuda variațiilor terminologice și conceptuale, în toate tradițiile juridice ale lumii occidentale (dreptul continental, dreptul anglo-american și sistemele juridice mixte);

(ii) iar pe de altă parte, aceste instituții au cunoscut o *dinamică* aparte de-a lungul evoluției lor, atât de la Iustinian la Napoleon, cât și de la acesta din urmă până în zilele noastre.

De altfel, de aici decurge și **gradul de nouitate** al acestei teze: din câte știm, este prima cercetare doctorală care analizează dualismul nedemnităte-dezmoștenire – cel puțin în spațiul juridic autohton. În rest, cu excepția unor monografii apărute în Spania¹ și Brazilia², dualismul mai este abordat doar în tratate, cursuri sau studii de dimensiuni relativ reduse (articole sau comunicări). Mai degrabă întâlnim monografii dedicate ori nedemnității, ori dezmoștenirii. În cazul României, explicația este simplă: transplantul juridic al Codului Napoleon a curmat, odată cu dualismul nedemnităte-dezmoștenire, și interesul practic pentru acest fenomen. În schimb, interesul pentru această temă a fost revigorat de noul Cod civil din 2009.

Metodologic, cercetarea noastră a îmbinat exegeza dreptului pozitiv cu analiza literaturii și jurisprudenței, utilizând cu precădere metodele logică, istorică și comparativă. Ca **structură**, teza se împarte în două titluri: (I) *Nedemnitătea și dezmoștenirea în dreptul succesoral român*, respectiv (II) *Nedemnitătea și dezmoștenirea în dreptul succesoral comparat*. Acestea se împart la rândul lor în câte trei capitole. Astfel, cercetarea însumează un număr de șase capitole:

(1) Cel dintâi capitol examinează **evoluția istorică** a concepțiilor privind nedemnitătea și dezmoștenirea. Fiind delimitat temporal de codificările împăraților Iustinian și Napoleon, acest capitol abordează *dreptul roman*, *vechiul drept românesc* și *vechiul drept francez*. Concluziile de traiect subliniază că, până la intrarea în vigoare a Codului civil francez din 1804, respectiv a Codului civil român din 1864, ambele sisteme de drept cunoscuseră **concepția romană** a unui dualism nedemnităte-dezmoștenire. În esență, acest model conceptual *îmbina nevoia pedepsirii faptelor grave ale nedemnulului cu principiul libertății testamentare*: atunci când exheredarea nu putea fi dispusă de defunct însuși, legea prezuma o asemenea intenție prin *indignitas*. Forma sa

¹ F. Jordano Fraga, *Indignidad sucesoria y desheredación*, Editorial Comares, Granada, 2004.

² S.A. Cateb, *Deserdação e indignidade no direito sucessório brasileiro*, Del Rey, Belo Horizonte, 2004; C.E. Minozzo Poletto, *Indignidade sucessória e deserdação*, Saraiva, São Paulo, 2013.

desăvârșită a fost atinsă în Novella 115, în care cazurile de nedemnitate și dezmoștenire au fost enumerate *limitativ*.

(2) Al doilea capitol abordează nedemnitatea și dezmoștenirea **în sistemul Codului civil român din 1864**. Preluând *concepția Codului Napoleon*, acest transplant juridic a reprezentat o ruptură brutală față de vechiul drept românesc. Modelul conceptual napoleonian fundamenta nedemnitatea pe considerente de ordine publică, încercând să suprimă fundamentul subiectiv al concepției romane: defunctul nu mai putea dispune iertarea nedemnului, după cum nu putea să dispună nici dezmoștenirea rezervatarului. De altfel, dezmoștenirea admisă pe cale pretoriană era diferită de exheredarea cu titlu de pedeapsă civilă privativă de rezervă pe care Codul civil a abrogat-o. Rațiunea era eminentamente politică: generația mai tânără, revoluționară, a încercat să o dezarmeze pe cea mai în vârstă, atașată vechiului regim. Cu toate că modelul roman a limitat exheredarea prin cerința invocării unei juste cauze, intenția de a înlocui o aristocrație cu alta a fost deghizată în pretextul abrogării unei puteri discreționare recunoscute testatorului în *Ancien Régime*. Consecința ar fi că monismul napoleonian nu a asigurat un just echilibru între interesele defunctului și cele ale moștenitorilor rezervatari: aceștia din urmă se bucurau de protecția legii atunci când defunctul își nesocotea datoria de afecțiune (*i.e.* rezerva avea la bază o prezumție absolută), însă acesta nu dispunea de un instrument similar decât sub forma nedemnității (*i.e.* tot o prezumție absolută, căci nu putea fi înlăturată prin iertarea nedemnului).

(3) Al treilea capitol tratează nedemnitatea și dezmoștenirea **în reglementarea Codului civil român din 2009**. De această dată, legiuitorul reglementează expres atât nedemnitatea, cât și dezmoștenirea. În cazul celei dintâi, noul Cod civil permite înlăturarea efectelor sale pe calea iertării exprese a nedemnului. Pentru acest motiv, doctrina a subliniat deplasarea concepției legislative de la modelul napoleonian înspre cel roman, anunțând refacerea dualismului.³ Cu toate acestea, în cazul dezmoștenirii, Codul civil nu a restaurat pedeapsa civilă privativă de rezervă. Așadar, suntem de părere că noua codificare se înscrie într-un model postnapoleonian: tendința constă, într-adevăr, în refacerea perechii conceptuale nedemnitate-dezmoștenire, însă din acest puzzle lipsește o piesă importantă. Cât timp dezmoștenirea nu este aptă să stingă rezerva, trebuie să concluzionăm că noul Cod civil a instituit *o dualitate fără dualism*.

(4) Al patrulea capitol analizează nedemnitatea și dezmoștenirea **prin prisma dreptului continental**. Sub acest aspect, instituțiile amintite sunt abordate din perspectiva a șase legislații: (a) *dreptul francez după reforma succesorală din 2001*, (b) *dreptul italian*, (c) *dreptul spaniol*, (d) *dreptul chilian*, (e) *dreptul brazilian*, respectiv (f) *dreptul argentinian*. Din această analiză

³ M.D. Bob, *Probleme de moșteniri în vechiul și în noul Cod civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 112.

se desprind două concepții: pe de o parte, lumea ibero-americană tinde să preia dualismul roman (e.g. Spania, Chile, Brazilia); pe de altă parte, legislațiile cu rădăcini napoleoniene (e.g. Franța, Italia) au trecut la modelul postnapoleonian care admite iertarea nedemnului, însă nu prevede o dezmoștenire aptă să stingă rezerva succesorală. Codul civil și comercial al Argentinei (2014) constituie un caz particular, pentru că a marcat trecerea de la dualismul roman direct la modelul postnapoleonian.

(5) Al cincilea capitol studiază nedemnitățile și dezmoștenirea **în tradiția *common law***. În acest sens, instituțiile amintite au fost abordate din perspectiva a cinci jurisdicții: (a) *Anglia și Țara Galilor*, (b) *Canada*, (c) *Australia*, (d) *Noua Zeelandă* și (e) *Statele Unite*. Am surprins, cu acest prilej, următoarele constante: pe de o parte, nedemnitățile sunt fundamentate obiectiv, pe considerații de ordine publică (*public policy*), fiind incidentă numai pentru fapta arhetipală (i.e. suprimarea vieții); pe de altă parte, puterea de a dezmoșteni este limitată de obligația legală de întreținere a familiei apropiate – o încercare de a reconstrui rezerva continentală în concepția *pars bonorum*, concomitentă tendinței continentale de a o suprima.

(6) Al șaselea capitol tratează nedemnitățile și dezmoștenirea **în sistemele juridice mixte** din Scoția, Louisiana, Quebec și Africa de Sud. În acest caz nu regăsim o concepție legislativă unitară, ci două tipare:

(i) pe de o parte, modelul ***postcontinental***, reprezentat de așa-numitele „insule” de drept civil înconjurate de „oceanul” tradiției *common law*, sub influența căreia limitările continentale aduse libertății testamentare au fost abolite (e.g. în Quebec, principiul amintit cunoaște exclusiv limitările anglo-americe – obligația *post-mortem* de întreținere; în Louisiana, rezerva a fost restrânsă la copiii aflați în întreținerea defunctului);

(ii) pe de altă parte, modelul ***hibrid***, care valorifică în mod eclectic aspecte din tradițiile „pure” – continentală și anglo-americană (e.g. în Scoția, regula confiscării a fost împrumutată din Anglia, însă puterea de a dezmoșteni cunoaște limitări similare celor de pe continent; Africa de Sud a preluat teoria nedemnității din dreptul romano-olandez, însă a configurat libertatea testamentară după modelul anglo-american).

Concluziile finale subliniază că noul Cod civil din 2009 inaugurează o nouă concepție cu privire la nedemnitățile și dezmoștenire, pe care am numit-o concepția ***postnapoleoniană***. Pentru revenirea la concepția romană dualistă nu este suficientă doar recunoașterea puterii defunctului de a înlătura efectele nedemnității, ci se impune configurarea dezmoștenirii ca *pedeapsă civilă aptă să stingă rezerva succesorală*. Or, în dreptul actual, incongruența dintre cele două instituții poate fi observată cu ușurință la nivelul efectelor: nedemnitățile rămân o condiție generală a dreptului de moștenire (i.e. îl privează pe nedemn inclusiv de rezervă), însă dezmoștenirea se

subsumează vocației succesorală (*i.e.* defunctul doar impune un obstacol la concretizarea vocației moștenitorilor nerezervatari). Nevoia restaurării exheredării cu titlu de pedeapsă civilă se fundamentează pe argumente de ordin istoric, comparativ și logic:

(a) sub aspect **istoric**, restaurarea dualismului are semnificația revenirii la tradiția romană continuată în vechiul drept românesc, întreruptă brutal de transplantul juridic al Codului Napoleon în Codul civil Cuza;

(b) în sens **comparativ**, această reformă reflectă tendința contemporană de raționalizare a modelului napoleonian (*e.g.* Franța, Italia, Argentina) și oferă avantajul unei recuperări facile a decalajelor prin valorificarea soluțiilor găsite între timp de legislațiile care au păstrat neîntrerupt tradiția romanistă (*e.g.* Spania, Chile etc.);

(c) din perspectivă **logică**, modelul dualist răspunde cel mai adecvat cerinței echilibrului, în sensul că ocrotește atât interesele defunctului, cât și pe cele ale moștenitorilor săi.

De lege ferenda, considerăm că se impune:

(a) reglementarea *efectului privativ de rezervă* al exheredării (*e.g.* prevederile art. 1207 C.civ.ch. statuează că „dezmoștenirea este o dispoziție testamentară în care se dispune ca un [moștenitor necesar] să fie privat, în tot sau în parte, de legitima sa”);

(b) *enumerarea limitativă a cazurilor* în care autorul moștenirii poate dispune o asemenea pedeapsă (*e.g.* art. 1962-1963 C.civ.br.; art. 1208 C.civ.ch.; art. 852-855 C.civ.sp.).

Cuvinte-cheie: nedemnitate succesorală, dezmoștenire, libertate testamentară, rezervă succesorală, pedeapsă civilă.